

M. Nesim Doru, *Melayê Cizîrî Felsefî ve Tasavvufî Görüşleri*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2012, 264 s.

Bu çalışma Molla Ahmet Cizîrî'nin felsefî ve tasavvufî görüşlerini ele almaktadır. Molla Ahmed Cizîrî'nin tam adı Molla Ahmed İbn Molla Muhammed el-Bûtî el-Cezirî olup, MS. 1567-1640 yılları arasında Cizre'de yaşadığı rivayet edilir. Genellikle Mela ve Nişanî mahlaslarını kullanan Cizîrî, medrese geleneğinden gelen bir âlim olup Kürtçe yazdığı ve şiirlerinin yer aldığı *Divan*'ı ile meşhur olmuştur. Mezarı Cizre'deki Kırmızı Medrese'nin alt katında bulunmaktadır.

Melayê Cizîrî Felsefî ve Tasavvufî Görüşleri adlı bu çalışma Melayê Cizîrî'nin hayatı ve eserlerini ele alan giriş mahiyetinde bir bölüm, Mela'nın görüşlerini ele alan dört bölüm ve bir sonuç bölümünden meydana gelmektedir.

Mela'nın hayatı ve eserleriyle ilgili bölümde sırasıyla onun hayatı, ilmî kişiliği, fikrî kaynakları ve meşhur eseri olan *Divan*'ı incelenmiştir. Yazar, Mela'nın hayatını birçok kaynaktan araştırarak ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuş, gerek Mela'nın *Divan*'ından gerekse de diğer kaynaklardan yararlanarak onun ilmî kişiliğini irdelemeye çalışmıştır. Mela'nın fikrî kaynaklarına da yeteri kadar değinen yazar, onun şiirlerinde üslup ve biçim olarak Hafız Şirazî'den etkilendiğini, Sa'dî, Câmî, Maruf Kerhî, Şiblî, Şems-i Tebrizî, Ferruhî gibi şahsiyetlerden haberdar olduğunu, Hallac-ı Mansur, İbn Sina, İbn Seb'in ve İbn Arabî gibi tasavvuf felsefesinde öne çıkan düşünür ve filozoflardan doğrudan ya da dolaylı olarak yararlandığını, felsefe ve tasavvufa vâkıf olduğunu belirtmiş, özellikle son düşünürlerin etkisini Mela'nın *Divan*'ından örneklerle tatmin edici düzeyde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Mela'nın *Divan*'ında vahdet felsefesi, ilahî aşk ve aşk felsefesinin etkisinin

bariz şekilde görüldüğünü tespit eden yazar, Mela'nın felsefi olarak Meşşâî felsefesinden ziyade bilgi kaynağı olarak sezgiyi öne çıkarması hasebiyle İsrakî felsefeye yakın durduğunu belirtmiş, bunun Mela'nın referans gösterdiği filozof, düşünür ve sûfilerin isimlerinden de anlaşıldığını ortaya koymuştur (s.25-30). Yazar aynı bölüm içerisinde Mela'nın *Divan*'ı dışında başka bir eserinin olup olmadığı hususunda kesin bir bilginin olmadığına vurgu yaparak *Divan* üzerine yoğunlaşmıştır. Eserin yazma nüshaları, baskıları, şerhleri; Arapça, Farsça, Türkçe ve Rusça gibi dillere yapılmış çevirileri hakkında bilgi vermiş, eserin ilk baskısının tıpkıbasım olarak 1904 yılında Berlin'de doğubilimci Martin Hartmann tarafından gerçekleştirildiğini kaydetmiştir (s.30-31). *Divan*'ın Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçe şerhlerine ve şârihlerine değinmeyi de ihmal etmemiştir (s.33-38).

Çalışmanın titizliğiyle ilgili dikkat çeken unsurların başında incelenen eserin yani *Divan*'ın hem bir şiir kitabı hem de tasavvufî-felsefî içeriğinin olması göz önüne alınarak dilsel açıdan tahlil edilmesi olmuştur. "Mela'nın Dil Dünyasının Sınırları" başlıklı birinci bölümde, tasavvuf ve aşk felsefesinin şiirle dile gelen görece kapalılık/anlaşılmazlık problemi paradoksal dil, olumsuz/tenzihî dil karşıtlığı ve sembolik dil sorunsallarıyla belirlenmiş ve ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunlardan özellikle sembolik dil başlığı altında felsefî, dinî, tabii-coğrafi ve edebî semboller birçok örnek sembolle açıklanmaya ve netleştirilmeye çalışılmıştır. Açıkçası burada karşılaştığımız çoğu sembol ya da mazmun anlamlarının tespit edilmesi noktasında yazarın önemli bir başarı sergilediği dikkat çekmektedir. Zira Mela'nın kullandığı sembollerin anlaşılmasında, divan şiirindeki mazmunları konu edinen eserlerin yetersiz olduğu görülmüştür. Ancak şu hakikati de söylemek gerekir ki, şairler ve düşünürler çoğu zaman sembollerden yararlanarak onlara kendilerine özgü anlam yüklemelerinde bulunabilmekte ve bu da bir takım sözlük veya ansiklopedilerin yetersiz görünmelerine neden olabilmektedir. Fakat burada tanıtmaya çalıştığımız çalışmanın yazarı, bu durumu fark edip Mela'nın *Divan*'ı üzerine yapılan şerhleri ve semboller üzerine yapılmış bazı özel çalışmaları da göz önünde bulundurarak, eserin bütünlüğüne olan vukufiyetinin verdiği rahatlıkla sembollere oldukça yerinde anlamlar yüklemiştir. Zira bu anlam yüklemeleriyle okunan şiirlerde kapalı kalan hususların oldukça anlaşılır hale geldiği

görülmektedir. Yazarın belirttiğine göre Mela özellikle ayna, su (deniz) ve nokta-harf sembollerini öne çıkarmıştır (s.249).

Çalışmanın ikinci bölümü Mela'nın varlık görüşünü tahlil etmektedir. Bölüm, İslam düşüncesinin teşekkülü öncesi varlık felsefesinin kısa tarihçesiyle başlamaktadır. Devamında İslam düşüncesinde varlık felsefesi özetlenmiş ve Mela'nın varlık felsefesinin anlaşılması için etkilendiği önemli bir düşünür olan İbn Arabî'nin varlık mertebelerine Mela'daki varlık mertebeleriyle karşılaştırmalı olarak dikkat çekilmiştir. Bu mertebeler mutlak varlık hazreti, taayyün hazreti (bu da birinci ve ikinci taayyün mertebesi olmak üzere iki gruba ayrılır), ruh hazreti, misal hazreti, şahadet/insan hazreti olmak üzere beş mertebe olarak belirlenmiştir. Bundan sonra Mela'nın vahdet anlayışı ortaya konmuştur. Burada yapılan tahliller bize Mela'nın varlık anlayışında İbn Arabî'nin yolunda olduğunu göstermektedir. Bu konudaki karşılaştırmalar oldukça önemlidir. Ancak Mela'da aşkın ön planda olduğuna özellikle dikkat çekilmiş ve bundan olsa gerektir ki kitabın son bölümünde Mela'nın aşk felsefesi başlı başına ele alınmıştır. Çalışmada Mela'nın varlık görüşü, tecelli, zuhûr ve bunların amel güçleri olan aşk ve güzellik kavramları ile açıklanmıştır. Tanrı'nın aşk, aşkın da ezeli olduğuna, Tanrı'nın mutlak birliğine, teklifine ve varlığıyla birlikte başka şeylerin bulunma imkânsızlığına, O'nun gizli bir hazine olduğuna vurgu yapılmıştır. Vahdet konusu bağlamında Tanrı'nın varlığı, varlığın yapısı hakkında tahliller oldukça yeterli düzeyde ele alınmış ve Mela'nın varlık anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Mela'nın epistemolojik görüşlerini kapsamaktadır. Bu bölümde sırasıyla İslam düşüncesinde bilgi, İslam kelamında bilgi, İslam felsefesinde bilgi, İslam tasavvufunda bilgi konuları, Mela'da bilgi ve bilginin kaynakları konusuna hazırlık mahiyetinde, özet ve yeterli düzeyde ele alınmıştır. Mela'daki bilgi kaynakları ise sırasıyla duyu ve tecrübe, haber/rivayet, akıl ve son olarak sezgi şeklinde tespit edilmiştir. Yazara göre bu bilgi türleri Mela'nın bu bilgilere atfettiği öneme göre sıralanmıştır. Onun bu kaynaklardan birini reddetmesi söz konusu değildir. Ancak metafizik konularda kesin bilginin kaynağını Mela sezgilerde görmüştür (s.174-183). Yazar, Mela'nın bilgi konusunda klasik sûfi-filozof terminolojisinden yararlandığını ve bunu benimsediğini belirtmiştir. Ancak Mela'da bilginin "ayne'l-yakîn" ve

“ayne’l-iyân” şeklinde iki grupta ele alınmış olmasına özellikle dikkat çekmiştir. “Ayne’l-iyân” bilgisinin Mela’da süjenin, gördüğünü ihata etmesi, onunla bütünleşmesi ve gördüğünü görmesi şeklinde tanımlanabileceğine ve bunun bir zevk hali olduğuna vurgu yapmış, Mela’nın “ayne’l-yakîn” yani süjenin gördüğü objeyi bilmesi yerine “ayne’l-iyân”ı tercih ettiğini belirterek oldukça önemli bir bilgiyi bizimle paylaşmıştır (s.185-186). Diğer taraftan yazarın bilgi konusunu dil ve varlık konularından sonra ele almış olması bize ilginç/tuhaf gelmiştir. Bir düşünürün ya da âlimin görüşleri incelendiğinde genellikle bilgi konusu varlık konusundan önce ele alınır. Ancak yazar burada önce varlık sonra bilgi konusunu incelemiştir. Her ikisinden önce ise dil konusunu ele almıştır. Dil konusunun hepsinden öne alınmasının faydalı olduğunu düşünüyoruz. Fakat bilgi konusu dilden sonra ama varlıktan önce ele alınmış olsaydı kanaatimizce belki daha doğru olabilirdi. Ancak yazarın, varlığı öne almasının kendisine özgü bir tercih sebebini barındırdığını da düşünebiliriz. Şöyle ki, varlığın bilgiden önce alınmış olması, muhtemelen bilginin bilinenle ilgili olmasından ileri gelmektedir. Zira varlığın mahiyeti iyice incelenir ve belirlenirse, ona tabi olan bilgi de daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla bilginin varlıktan sonra ele alınmış olması çok da yadırganmamalıdır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde Mela’nın aşk felsefesi ele alınmıştır. Bu bölüm “Antik Yunan Düşüncesinden İslam Felsefesine Aşk Serüveni” başlıklı bir girizgâhla başlamıştır. Bunu “İslam Tasavvuf Felsefesinde Aşk” konusu takip etmiştir. Sonrasında asıl konuya geçilmiş ve Mela’da bir sır olarak aşk, Mela’da varlığın kaynağı olarak aşk, Mela’da aşkın çeşitleri, Mela’da aşkın halleri (hudûs, ayrılık/firkat/hicran ve ölüm, esaret, dert ve cefa, şuur kaybı ve sarhoşluk, fena/yokoluş) gibi konular sırasıyla ele alınmıştır. Yazara göre Mela’nın düşüncesinde ve *Divan*’ında hâkim unsur, trajik aşktır (s.243). Hatta yazara göre Mela’ya “aşk filozofu” demek yanlış olmaz (s.211). Yazar ayrıca Mela’nın *Divan*’ında aşkın aşırı şekilde işlenmesinin onunla ilgili bir takım efsanelerin uydurulmasına sebep olduğunu da belirtmiştir. Bu efsanelere göre Mela her seferinde bir yerin veya toplumun liderinin kızına vurulmuş olmakla itham edilmiştir. Ancak yazar, bu efsanelerde Mela’nın âşık olduğu kızların isimlerinden hareketle bu iddiaların asılsız olduğunu oldukça güzel tespitlerle ortaya koymuştur. Bu bölümdeki yorumlarının dikkat çekici olduğunu söyleyebiliriz (s.244-248).

Burada bir konuya daha dikkat çekmek gerekmektedir. Bu da yazarın çalışmanın her bölümünde Mela ile ilgili konuyu ele almadan önce, konuyla ilgili tarihsel bir ön açıklama yaparak, tartışmanın çerçevesini belirlemeye çalışmasıdır. Hatta bu, bazen bölümlerle sınırlı kalmayıp alt başlıklara kadar inmektedir. Bu ön açıklamalar konunun uzmanlarını biraz sıkırsa ve kimi zaman bu açıklamaları atlayarak okumalarına yol açsa da bu durum, söz konusu açıklamaların gereksiz olduğu anlamına asla gelmez. Zira kitabı bu şekilde okuyacak az sayıda uzman bulunurken verilen bilgilere ihtiyaç duyacak çok sayıda okurla karşılaşmak mümkündür. Yine bu ön açıklamalar Mela'nın görüşlerinin bağlamını oluşturması ve onun anlaşılması adına oldukça önemlidir.

Sonuç itibariyle Meleyê Cizîrî'nin felsefî ve tasavvufî görüşlerini ele alan bu çalışmanın, ülkemizde önemli bir boşluğu doldurduğu muhakkaktır. Meleyê Cizîrî isminin batıda bundan yüz yıl önce bulunduğu kesindir, hatta bu bilginin daha eskiye gitme ihtimali de bulunmaktadır. Ancak çoğu konuda olduğu gibi, Mela'nın da ülkemizde gündeme gelmesi yakın zamanları bulmuştur. Her ne kadar Mela'nın yaşadığı coğrafya olan Cizre ve onun halkı onu unutmayıp şiirlerini ilim meclislerinde okumuş ve hatta bir '*Mela Divanı*' okuma geleneği oluşturmuşlarsa da bu, ona verilecek bir değer olarak elbette yeterli değildir. Asıl olan Mela'nın hakkında çalışmaların yapılması, onun anlaşılmasına çalışılması, zihin ve gönül dünyasının tanıtılmasıdır. Fakat bu tür çalışma ve etkinliklere çok az rastlamaktayız. Son dönemlerde Şırnak ve Cizre'de yapılan sempozyumlarda Mela ile ilgili tebliğler, makaleler yazılmaya başlanmıştır. Hatta bazı üniversitelerde Mela ile ilgili tez projeleri hazırlandığına dair bilgiler almaktayız. Bunda M. Nesim Doru'nun *Melayê Cizîrî Felsefî ve Tasavvufî Görüşleri* adlı eserinin ve bu eserden önce düzenlediği sempozyumların payı ve etkisi inkâr edilemez bir gerçektir.

Yrd. Doç. Dr. Ömer BOZKURT

(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

omerbozkurt21@gmail.com)

